

CAMPUS HANDBOEK

HERMAN VAN DEN BROECK

Opvoeden in de klas

D/2015/45/253 – ISBN 978 94 014 2784 5 – NUR 847

Vormgeving omslag: Studio Lannoo en Keppie & Keppie
Vormgeving binnenwerk: Studio Lannoo en Wendy De Haes

© Herman Van den Broeck & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2015.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden en/of
openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie,
microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus
Erasme Ruelensvest 179 bus 101
3001 Leuven
België
www.lannoocampus.be

INHOUD

HOOFDSTUK 1. LEERKRACHT: DE BOEIENDSTE JOB DIE ER BESTAAT ... OF TOCH NIET?	11
De context	11
Nieuwe technologie: bedreiging of zegen?	12
Leerkrachten slijpen ruwe diamanten	13
De jeugd is anders, maar dat is al eeuwen zo	17
De volwassene als rolmodel?	19
Tijd om een aantal uitgangspunten in vraag te stellen ¹⁴	20
Leerkracht zijn is geen job, leerkracht ben je met hart en ziel	28
HOOFDSTUK 2. DE BASIS: COMMUNICATIEPRINCIPES	35
Vier invalshoeken: inhoud, relatie, perceptie en waardering	36
De inhoud van de boodschap	37
De relatie tussen zender en ontvanger	43
Niets is wat we denken dat het is: over perceptie	46
Waarderen en gewaardeerd worden	54
Communicatieproblemen ontstaan door het samenspel van de vier niveaus	60
HOOFDSTUK 3. COMMUNICATIETECHNIEKEN	65
Communicatieslagbomen	67
Spreektechnieken: welsprekend of stamelend?	69
Luisteren, het wijze woord	79
Structurerings technieken	86
Duidingstechnieken	89
Non-verbale communicatie	92
Territoria	96
Tot slot	101

HOOFDSTUK 4. TALENT BENUTTEN DOOR CONSTRUCTIEVE FEEDBACK	105
Talent benutten	105
Feedback geven en krijgen	111
Hoe geef je constructieve feedback?	118
Op constructieve wijze feedback geven, een overzicht ⁷¹	123
Onthoud ook	124
HOOFDSTUK 5. STOREND GEDRAG EN ASSERTIEF OPTREDEN	129
Streng begonnen is half gewonnen?	131
Pas op voor niveauverwarring	132
Consequent handelen als grote kunst	133
Grenzen bepalen	134
Wat is streng?	137
Uittesten of 'de zoektocht naar de contractzone'	138
Een gewenst tuchtniveau bereiken en behouden	141
Assertief, subassertief en agressief gedrag	146
HOOFDSTUK 6. ALS ER DAN TOCH GESTRAFT MOET WORDEN	155
Enkele inleidende bedenkingen	155
Het doel van straffen ligt in de toekomst	158
Over het onbewust belonen van ongewenst gedrag	159
Uit den boze	161
Voorwaarden voor zinvol straffen	164
Straffen: gedragsmatig	165
Enkele tips	166
Ter inspiratie: enkele mogelijke straffen	167
HOOFDSTUK 7. PESTKOPPEN IN DE KLAS	173
Pesten begint waar plagen stopt	173
Nieuw in de groep	174
Pesten	175
Voortrekkers, steunverleners, geamuseerde toekijkers en gefrustreerden	177
Vormen van pesten	179
Buiten de norm	181
Omgaan met pesters en gepesten	182
Preventie: in de klas en op de school	186

HOOFDSTUK 8. DE WONDERBAARLIJKE VARIËTEIT AAN INTERACTIES	195
Interactierollen	198
Dynamiek	210
Het interactiemodel: veelgestelde vragen	214
Gedrag veranderen: een aantal tips	215
HOOFDSTUK 9. DENKEN? IEDER ZIJN EIGEN COGNITIEVE STIJL	219
Basiskrachten in ons denken: kennen, plannen, bedenken, samenwerken	219
Basiskracht kennen	221
Basiskracht plannen	226
Basiskracht bedenken	230
Basiskracht samenwerken	234
Zes denkstijlen	240
Tot slot	248
HOOFDSTUK 10. EMOTIONELE INTELLIGENTIE	253
Het belang van emoties	253
De kunst te aanvaarden en te genieten van wat je hebt	256
Gevoelens verkeerd koppelen: de ODI-sleutel	258
Positief omgaan met emoties: de AMO-sleutel	263
HOOFDSTUK 11. FLOW: VLIEGEN OP DE VLEUGELS VAN JE STERKTEN	271
Flow: bron van positieve stress	271
Flow als motivator	273
Hoe raken we in flow?	273
NAWOORD	277
BIJLAGE: NOG BETER COMMUNICEREN: CHECKLISTS	279
Checklist voorbereiding	279
Checklist inspirerend spreken	283
Checklist storytelling: waarom en hoe?	284
EINDNOTEN	287

Jongeren begeleiden op hun zoektocht om hun unieke talenten waar te maken is voor velen van ons een droomjob. Is er iets mooiers dan kinderen passie en discipline te leren combineren en hen zo de mogelijkheid van flow te schenken? Goede leerkrachten geven leerlingen het vertrouwen te vliegen op de vleugels van hun sterkten.

Deze derde herwerking komt er op vraag van vele lezers. Gelukkig is het geen Engels boek, want dan zou ik voortdurend de term *'teacher'* moeten gebruiken, en die term haat ik. Als de vele reacties op het boek me iets duidelijk maakten, dan is het wel dat lezers zichzelf zien als 'leerbegeleiders', niet als 'lesgevers'. Hopelijk zet dit boek je aan om wat er in de klas gebeurt honderdtachtig graden te laten kantelen: leerkracht zijn gaat immers niet over leerstof spuien, wel over de kunst van 'leer-begeleiding'.

Dank aan mijn familie voor de toffe en inspirerende gesprekken rond onderwijs. Via hen krijg ik dagelijks een venster op de uitdagingen van de onderwijspraktijk.

Ook hartelijke dank aan het jonge talent, Dieter Melsens, voor zijn welgekomen kritische bijsturingen.

Speciale dank aan Inge Degraeve die me zoals steeds aanmoedigde om de volgende stap te zetten. Zonder haar zou deze editie er niet gekomen zijn.

HOOFDSTUK 1
LEERKRACHT: DE BOEIENDSTE JOB
DIE ER BESTAAT ... OF TOCH NIET?

HOOFDSTUK 2
DE BASIS: COMMUNICATIEPRINCIPES

HOOFDSTUK 3
COMMUNICATIETECHNIENEN

HOOFDSTUK 4
TALENT BENUTTEN DOOR
CONSTRUCTIEVE FEEDBACK

HOOFDSTUK 5
STOREND GEDRAG EN ASSERTIEF
OPTREDEN

HOOFDSTUK 6
ALS ER DAN TOCH GESTRAFT MOET
WORDEN

HOOFDSTUK 7
PESTKOPPEN IN DE KLAS

HOOFDSTUK 8
DE WONDERBAARLIJKE VARIËTEIT
AAN INTERACTIES

HOOFDSTUK 9
DENKEN? IEDER ZIJN EIGEN
COGNITIEVE STIJL

HOOFDSTUK 10
EMOTIONELE INTELLIGENTIE

HOOFDSTUK 11
FLOW: VLIEGEN OP DE VLEUGELS
VAN JE STERKTEN

De context

Nieuwe technologie: bedreiging of zegen?

Leerkrachten slijpen ruwe diamanten

De jeugd is anders, maar dat is al eeuwen zo

De volwassene als rolmodel?

Tijd om een aantal uitgangspunten in vraag
te stellen

Leerkracht zijn is geen job, leerkracht
ben je met hart en ziel

HOOFDSTUK 1

LEERKRACHT: DE BOEIENDSTE JOB DIE ER BESTAAT ... OF TOCH NIET?

DE CONTEXT

Onze maatschappij glijdt langzaam 2020 tegemoet. Een magisch getal, al is de werkelijkheid die de samenleving kenmerkt minder magisch. De VOCA-wereld (volatiel, onzeker, complex en ambigu) waarin we beland zijn, verkrampt ons. Instellingen die onfeilbaar leken, wankelen meer dan ons lief is. De organisaties waarin we werken, kreunen onder de druk van globalisatie en nemen hun werknemers daarin mee. Burn-out is het modewoord. De hard- en software van het menselijk lichaam snakt naar stabiliteit, maar krijgt die steeds minder. Het enige waarvan we zeker kunnen zijn is dat het morgen anders zal zijn.

Ouders hebben het drukker dan ooit en willen meer dan ooit. Hun ongezonde stress projecteren ze zonder schroom op de school. Wat zij zelf niet meer kunnen of willen bieden, moet de leerkracht dan maar voor elkaar krijgen. De multiculturele samenleving maakt die uitdaging nog groter. Kan een maatschappij zomaar alle opvoedkundige taken in een richting verschuiven?

Velen vragen zich af: hoe houden we dit alles onder controle? Het management-landschap formuleert voortdurend hetzelfde en tegelijkertijd zeer eenzijdige antwoord: nog meer regels. En het onderwijs volgt dezelfde logica. Zo lezen we in de *Onderwijsspiegel*, uitgebracht door het Vlaams ministerie van onderwijs en vorming, onderwijsinspectie: 'De *Onderwijsspiegel* start met de resultaten van onze kernopdracht: het doorlichten van scholen. Hierin inventariseren we welke adviezen de onderwijsinspectie uitbracht tijdens het schooljaar 2013-2014. De adviezen zijn gebaseerd op het erkenningsonderzoek dat nagaat of de onderwijsinstellingen de onderwijsreglementering respecteren.'¹

Maar dragen al die regels wel bij tot de kwaliteit van het klasgebeuren of bieden ze enkel soelaas voor controlerende instanties? Leerkrachten beseffen maar al te goed: meer rapporteren gaat ten koste van de essentie van het onderwijs.

Willen we het anders en kan het anders? Ja! Ik raad je aan, vooraleer verder te lezen, eerst te kijken naar twee boeiende video's (zie de link in noot twee).² Deze video's laten je toe om na te denken over de mogelijkheden van een alternatieve benadering. Je hoeft er niet mee eens te zijn, als je maar nadenkt over deze alternatieven!

NIEUWE TECHNOLOGIE: BEDREIGING OF ZEGEN?

De technologische vooruitgang koerst op volle snelheid en stuwt de bereik- en beschikbaarheid van (leer)inhoud, los van de leerkracht, naar ongeziene dimensies. Wat je nodig hebt zijn slechts enkele kliks, je krijgt de inhoud los van tijd en plaats en bovendien 'for free'. Niet dat we beweren dat online leren per definitie gelijk staat aan zinvol leren. De oude illusie dat leren plaatsvindt als leerlingen luisteren naar leerkrachten in de klas, maakt plaats voor een nieuwe: dat leerlingen zouden leren van uren surfen achter een scherm.

Maar geef toe, er zijn vele parels aan goed gestructureerde inhoud te vinden op het net (leerstof, inzichten, methodes, creatieve oplossingen ...). Inhoud die tegelijkertijd vele zintuigen stimuleert en op zinvolle wijze verder verbonden is met andere relevante begrippen, concepten, enzovoort. De sociale netwerken herbergen fantastische mogelijkheden om aan cocreatie te doen: samen inhouden uit te wisselen en te creëren. Deze netwerken reiken verder dan ooit voorheen, ze brengen iedereen met iedereen in contact, 24 uur op 24.

Oscar was bijna drie toen hij een onderlegger in een hoek van negentig graden op de trap zette. Hij vroeg zijn oma een beetje te wachten om hem naar school te doen, want zijn internetaansluiting was nog niet klaar. De jonge generaties zijn geboren in een digitale wereld en kennen die als hun broekzak. Vele kinderen leren meer dan ooit los van de school. Kan de school dit gegeven op een pedagogisch verantwoorde wijze binnenloodsen in de klaspraktijk?

Het onderwijs staat voor een ommekeer even groot als ten tijde van het ontstaan van de boekdrukkunst. Als inhoud altijd en overal bereikbaar is, dan zal het onderwijs in de toekomst (eindelijk) niet meer de aanbrenger van leerstof zijn,

maar de begeleider van het leerproces. Het is binnen bovenstaande context dat onze maatschappij mirakels van de leerkracht verwacht.

LEERKRACHTEN SLIJPEN RUWE DIAMANTEN

Leerkrachten bepalen in grote mate wat er gebeurt met zowat de enige ‘grondstof’ die we rijk zijn: het menselijk potentieel. De invloed van leerkrachten heeft verstrekkende gevolgen. Ze slijpen de ruwe diamanten die kinderen zijn en helpen hen op jonge leeftijd keuzes te maken. En dat doen ze helemaal niet slecht. Uit het PISA-onderzoek, waarbij in 2012 wereldwijd vijftienjarigen werden getest op hun probleemoplossend vermogen, bleken Vlaamse jongeren tot de besten van de wereld te behoren, Nederlandse jongeren volgen op korte afstand. Dit geldt ook op vlak van wiskunde, leesvaardigheid en wetenschappelijke geletterdheid.^{3,4}

Alle leerlingen beschikken over talenten. Jij steekt die talenten er niet in. Wat je wel kunt, is dat talent laten openbloeien. Al te dikwijls worden leerlingen gedwongen de leerstof ‘passief te consumeren’. Door de leerlingen medeverantwoordelijk te maken voor hun leerproces kun je ze zeker helpen hun volledige potentieel te realiseren.

Onlangs hoorde ik nog van een school uit het bijzonder onderwijs die tijdens de tweede helft van het jaar talentwoensdagen organiseert. Er wordt gewerkt, niet rond vakken, maar rond unieke talenten van de leerlingen. Klassen en leeftijdscohorten worden hierbij doorbroken. Ook iets voor jouw school? Of krijg je nu oprispingen van de oude mentale modellen? Uit onderzoek blijkt bovendien dat studenten die zelfstandig leermateriaal aanmaken, meer en gemotiveerder leren dan zij die leerstof en oefeningen ‘ondergaan’.⁵

Wat willen ze zelf leren? Wat kunnen ze zelf opzoeken? Welke kritische, inhoudelijke bespiegelingen hebben ze bij de leerstof die ze te verwerken krijgen? Leren we leerlingen van bij het begin hoe ze samen kennis kunnen opbouwen? Slaagt de leerkracht er bovendien in om door zijn gedifferentieerde aanpak de individuele leerstijl van de leerling te respecteren? Dan staat niets een boeiend leerproces in de weg.

‘Een leerling met dyslexie geef ik altijd een kopie van mijn notities, zodat hij beter kan volgen. Op die manier kan de les in een normaal tempo verlopen voor de

andere leerlingen en kan ook de leerling met dyslexie het volgen. Deze leerling krijgt ook meer tijd bij toetsen of examens.’ (LDB)⁶

‘In een bso-klas [vmbo in Nederland] moet je vooral vanuit hun leefwereld vertrekken. Wanneer je in de les een voorbeeld geeft, neem je geen voorbeelden die ze niet kennen. In een richting LO neem je voorbeelden uit de sport, in de afdeling haartooi neem je voorbeelden van bij de kapper.’ (KP)

Wie talenten wil aanscherpen heeft geduld nodig: opvoeden vergt tijd. Leerlingen gaan zich niet ineens anders gedragen omdat een leerkracht een bepaalde opmerking maakt, maar na voldoende en juiste feedback zul je langzaam maar zeker een merkbaar verschil constateren. Goede leerkrachten houden rekening met die tijdsfactor. Dramatiseer of psychologiseer een situatie niet, geniet van de stille evolutie in het gedrag van elke leerling, van elke klas.

Maar dat ‘slijpen’ veel meer is dan vaktechnische kennisoverdracht, omschrijft Karen V., een leerlinge uit het zesde jaar Latijn-Wiskunde (gymnasium) op mooie wijze.⁷

‘Een ideale leerkracht is zelf geboeid door het onderwerp waarover hij lesgeeft, enkel zo kan hij leerlingen motiveren. Hij werkt vakoverschrijdend en brengt de leerlingen niet enkel theoretische kennis, maar ook levenswijsheid bij. De ideale leerkracht behandelt al zijn leerlingen gelijk en staat open voor een grapje, maar kan na een momentje van vertier de leerlingen terug stil en aandachtig maken. Een ideale leerkracht heeft zijn klas onder controle en heeft gezag. Hij kan de klas stil krijgen zodat alle leerlingen zich kunnen concentreren. Hij houdt rekening met het niveau van de klas, maar legt de lat hoog genoeg zodat de leerlingen een uitdaging hebben en zoveel mogelijk bijleren. Hij kan zich inleven in de leefwereld van de jongeren, voelt zichzelf niet meerderwaardig tegenover de leerlingen en kan zichzelf relativeren.’ (Karen V.)

Pure kennisoverdracht, en zich daartoe beperken, is een eindig verhaal, al was dit in het verleden een van de functies bij uitstek. Hopelijk is je reactie nu niet: ‘Ja maar, daar ben ik al lang voorbij.’ Denk je dit echt? Hoeveel uur besteed je aan het uitleggen van leerstof? Hoeveel uur bij je voorbereiding besteed je aan de inhoud van je slides? Wat test je tijdens de toetsen of het examen? Voel je de druk om de leerstof, beschreven in de formele richtlijnen, zeker en vast gezien te hebben?

Weet je wat 'disruptive' innovaties zijn? Dat zijn innovaties die de kern van een activiteit honderdtachtig graden doen kantelen. Mobiele telefonie vervangt (of moet ik zeggen verving) de vaste lijnen. De post moest op zoek naar alternatieve activiteiten, wie verzendt er nu nog een brief? En waarom geeft een Belgische dokter nog een briefje? Je moet daar dan een ziekenfondssticker opplakken, en hem netjes in de brievenbus stoppen om enkele weken later je terugbetaling te krijgen. Wat een omweg die je digitaal zo kunt omzeilen. Koop ook jij online? Vul maar in wat dit betekent voor plaatselijke handelaars.

Denk je nu echt dat het onderwijs ontsnapt aan de gevolgen van wat digitaal mogelijk gemaakt wordt? Ken je Wiley? Een wereldwijde uitgever van wetenschappelijke boeken. Of toch niet meer? Hun CEO vertelde me dat ze beseffen dat ze in het veld van kennisverspreiding zitten. Ze nemen contact op met professoren, vertalen hun kennis naar leerplatformen, zoeken studenten, nemen tests af en verschaffen een bewijs dat de studenten de nodige competenties beheersen. De professor doet onderzoek, en geeft zijn kennis door aan een nieuw type organisatie dat die kennis digitaal omzet en de interactie met de studenten beheerst. Ze gaan zelfs zo ver dat ze het label 'universiteit' negeren. Wie het vak organiseert en wie het geeft, maken ze ondergeschikt aan wereldwijde toegankelijkheid. Straks hoeven professoren niet meer voor de klas te staan.

Wereldwijd zijn duizenden leerkrachten bezig om eenheden leerstof (ik noem ze leerblokjes) op het net te plaatsen. Weet jij die diversiteit aan leerblokken in te passen in je klaspraktijk? Zo ja, dan realiseer je je dat je plots begeleider bent geworden om je leerlingen gericht toegang te verschaffen tot die inhoud. Een droom of een nachtmerrie? Uiteraard een droom, als de leerstof op een leuke en zinvolle wijze in kaart is gebracht, kun je eindelijk doen waarvoor je betaald wordt: leren leren.

Het is tijd dat we er werk van maken om wat er in de klas gebeurt te kantelen. Lesuren volproppen met het geven van leerstof is zinloos. Leerlingen kunnen beter op hun eigen tempo door goed gekozen leerblokken gaan. En waarom zou elke leerling op hetzelfde moment hetzelfde moeten studeren? Wat we nu huiswerk noemen, zou beter in de klas gebeuren. Oefenen is immers veel rijker voor duurzaam leren, en tegelijk is feedback mogelijk.

Wat denk jij?

Verschillende onderzoekers stellen dat de gsm, of het mobieltje zoals men in Nederland zegt, de speelplaats vervangt.⁸ Anderen zeggen dan weer dat gehechtheid van jongeren aan hun gsm een mes is dat aan twee kanten snijdt. Ze zeggen dat ze niet zozeer aan het toestel gehecht zijn, maar wel aan de sociale mogelijkheden ervan. De gewone omgang, het spel, gaat daarmee niet verloren. Multimedia, zoals de gsm en chatten, maken de sociale contacten alleen altijd en overal mogelijk. Het is een extra, niet per se een bedreiging voor de bestaande contacten tussen tieners. Zelfs steeds meer taalkundigen zien ook de positieve kanten van sms-taal. Jongeren schrijven misschien slordiger, maar aanzienlijk meer dan vroeger.

Wat denk jij? Vervangt de gsm/iPad de speelplaats?

Jongeren leren al surfend op het internet, terwijl de leerkracht het vroeger (soms ook nu) alleen moe(s)t doen met een krijtje en een bord. Nu de digitale poort wagenwijd openstaat, is het niet verwonderlijk dat 'co-creating' van leerstof niet veraf is. Onder co-creating verstaan we dat leerkrachten en leerlingen door het samen bouwen aan leerstof en oefeningen het leerproces verrijken. Stel, je laat vijf groepjes de aanleiding tot de Tweede Wereldoorlog in kaart brengen. Leerlingen leren relevante informatie te zoeken, samen te werken, materiaal in een format te brengen om door te geven aan anderen, en ze leren ook, geconfronteerd met de presentaties van de anderen, hoe anderen een andere visie hebben op maatschappelijke fenomenen, ... en ga maar door. Opvoeden in de klas betekent meer dan ooit leerbegeleiding, en steeds minder een taak van leerstof aanbrenge.

Wist je dat?

Uit onderzoek (*Monitor voor ICT-integratie in het Vlaamse onderwijs, Beleids-samenvatting*, november 2013) blijkt dat er steeds meer computers te vinden zijn in onze scholen. Deze zijn niet steeds van recente makelij (ouder dan vier jaar). Anderzijds is het niet omdat computers aanwezig zijn dat leerkrachten daar volop gebruik van maken. Nog steeds staan te veel computers buiten de klasruimte. En ja, bijna alle leerlingen beschikken thuis over een (recente) computer. Jongeren geven ook aan dat ze de computer meestal gebruiken voor vrijetijdsdoeleinden en dus minder voor hun leerprocessen. Het gebruik van de computer door leerkrachten tijdens hun les is nog steeds ontzettend beperkt.^{9,10}

DE JEUGD IS ANDERS, MAAR DAT IS AL EEUWEN ZO

De jeugd is anders. Hoor je jezelf herhalen wat je ouders en grootouders beweerden? Gelukkig is de jeugd anders, het betekent dat onze maatschappij beweegt, evolueert. De jeugd anno 2015 is veel mondiger, veel zelfstandiger geworden. Ouders en opvoeders hebben daar de laatste decennia ook naarstig naartoe gewerkt. Ze hebben het vizier van de jongere aardig open getrokken. Vijftig jaar geleden was je dorp de wereld, nu is door de globalisering elke uithoek van de wereld bereikbaar geworden. En dat geldt ook voor jongeren. Europa sponsort maar al te graag onze studenten om het buitenland te verkennen. Trouwens, dankzij de nieuwe technologieën hoeven ze zelfs niet meer naar het buitenland om groepswerken te maken met studenten uit pakweg Canada.

Maar uiteraard hebben voordelen ook hun nadelen. De jeugd zapt niet alleen, het zijn zappers geworden. Achter hun computer of op hun tablet zijn ze meester van de situatie. Een klik brengt ze vliegensvlug in een virtuele wereld die weinig inspanning vergt. Beperk de binnenkomende informatie tot één bron en ze worden erg onrustig. Facebook, YouTube, LinkedIn, Twitter, ... moeten openstaan, anders voelen ze zich afgesloten, geïsoleerd, angstig. Wat met die leerkracht vooraan in de klas? Een paar uur geconcentreerd luisteren vormt voor vele leerlingen een probleem. En voorlopig kan men die leerkracht niet wegklicken. De 'zappgeneratie' houdt van afwisseling en kenmerkend hierbij is zeker ook het 'shut-downsyndroom'. Als iets hen niet aanstaat, sluiten ze gewoon af, net als bij hun computer, en zo ontlopen ze alle feedback.

Uit ervaring weet ik dat masterstudenten video's waar docenten uitleg verschaffen, met een snelheid van 1,2 afspelen. In een wereld waarin het waarnemingsvermogen veel hoger ligt dan vroeger, zijn we hongerig om de bronnen die ons informatie verschaffen (lectuur, films, video's, games, ...) steeds sneller te laten gaan: er gebeurt meer in minder tijd. Snel is niet noodzakelijk synoniem voor oppervlakkig. Alleen moeten we beseffen dat een ideale les, namelijk een les met impact, veel langzamer moet gaan dan de flitsende beelden van een hedendaags computerspel. Zonder wat ik noem 'droogtraining' (herhalend oefenen tot inzichten en gedrag tot het arsenaal van onze automatische piloot gaan horen), kun je moeilijk van leren spreken.

Het grootste nadeel van zappend leven is de illusie van diep verbonden te zijn met anderen, de illusie van leerstof grondig geoefend te hebben, de illusie van gepassioneerd bezig te zijn. Als je met driehonderd dingen bezig bent, ben je wellicht met niets echt bezig. Weliswaar is de visuele intelligentie met 20%

toegenomen, kunnen kinderen van nu veel vlugger beelden en geluiden verwerken dan in 1980, en is de waarnemingsnelheid gestegen; maar terzelfder tijd is de numerieke intelligentie even dramatisch afgenomen. Er is een daling van 20% van het analytische vermogen. Chronologisch en logisch denken gaat moeilijker. In het boek *BrainChains* vind je hierover nog meer relevante informatie.¹¹ De auteur wijst erop dat altijd meervoudig verbonden zijn ook betekent dat het denk-, beslissings- en creativiteitsvermogen aangetast wordt. Dat zet sommigen al aan om de computer te bannen uit het klaslokaal, omdat leerlingen dan rapporteren dat ze dan 'beter bij de les zijn en meer leren'.¹² Minder is meer?

Later zullen we erop wijzen hoe belangrijk de koppeling van passie en discipline is om flow te kunnen ervaren. En deze koppeling ligt moeilijk voor de zappers. Het gevolg ervan kan het best geïllustreerd worden met het onderscheid tussen voldoening en genot. Onze maatschappij stuurt elk van ons in de richting van genot, zeg maar kicks. Ze belooft ons het eeuwige geluk (= voldoening) via die kicks. Even deelnemen aan het programma 'Beautiful' en je bent voor de rest van je leven gelukkig. Meer nog: vanaf dan zal de band met je meest dierbaren omgetoverd worden tot echte intimiteit, tenminste, zo klinken de loze beloftes. Dat laatste is een erg bedrieglijk leerproces en het wordt ons, en vooral de jeugd, door de strot geduwd via reclame en media.

Uit de positieve psychologie weten we dat we op termijn alleen voldoening halen uit wat enige inspanning vergt, uit wat aansluit bij onze eigen sterkten en uit wat te maken heeft met 'ten dienste staan van anderen' (en dus niet uit een 'quick en dirty'-ervaring).¹³ Leerlingen moeten dus leren dat ze gerust voor die bungeesprong kunnen gaan, maar dat ze er niet van mogen verwachten dat het hun leven diepgang zal schenken.

Wat denk jij?

Laat je leerlingen in tweemaal zes regels hun ervaringen opschrijven met genieten enerzijds en met echte voldoening anderzijds. Je zult merken dat genot en voldoening totaal andere herinneringen oproepen, totaal andere kenmerken vertonen. Laat hen hierover praten: een unieke kans om hun leefwereld beter te begrijpen.

DE VOLWASSENE ALS ROLMODEL?

Scholen worden gepercipieerd als instituten die jongeren voorbereiden op volwassenheid. Maar oogt die wereld voor onze kinderen altijd even aantrekkelijk? Welk beeld heeft de jeugd van volwassenen? Het actualiteitenoverzicht aan het einde van een jaar is iedere keer weer ontvullend. Dat jongeren daar dan kritisch op reageren, is niet echt verwonderlijk. Misschien moeten we vijftienjarigen weleens vergezellen om geconfronteerd te worden met de tegenstrijdigheden die ze dagelijks te horen en te zien krijgen op de schoolbanken en in soapseries, op feesten en via reclame of computerspelletjes.

Ook de observatie van het ouderlijke gedrag kan verrijkend zijn. Ouders eisen, wellicht terecht, perfectie van de school. Maar in de problemen die zich voordoen met leerlingen op school is het aandeel van de ouders verontrustend groot. Gezinssituaties beperken de mogelijkheden van de school.

Van leerkrachten wordt verwacht dat ze een aantal opvoedkundige taken overnemen van de ouders. Maar de context om dat te doen, is niet altijd even ideaal, zoals de volgende uitspraak illustreert:

‘Meneer, ik heb mijn ouders deze week nauwelijks gezien. Ik pendel tussen het huis van mijn moeder en het appartement van mijn vader. Mijn rapport ligt nog bij mijn vader, ik mag er alleen volgende week naartoe ... Mijn moeder heeft niet genoeg geld om deze week de schoolkosten te betalen.’ (Rik)

Hoe moet en kan, binnen dergelijke context, de school de leerling nog boeien? Het magische woordje ‘boeien’ tovert soms een uitdrukking van wanhoop op het gezicht van leerkrachten. ‘Sommige leerlingen komen naar school om uit te rusten’, verzuchten ze dan. Bij bepaalde leerlingen is het inderdaad bon ton om zich niet actief bezig te houden met de les. De ‘het interesseert me hier allemaal niet’-houding staat bijzonder ‘cool’. Als jongeren dan al onkritisch zouden zijn, materialistisch ingesteld, passieve leerstofslidders, dan is de wereld van de volwassene daar ook schuldig aan. Het ligt niet alleen aan de zogenoemde ‘zappgeneratie’.

TIJD OM EEN AANTAL UITGANGSPUNTEN IN VRAAG TE STELLEN¹⁴

Durf anders te denken

Betekent school ook voor jou nog steeds de les volgen in een leslokaal met een bord vooraan? Leerlingen zitten per twee op een bank. De leerkracht weet, de leerlingen weten niet. Heb je voldoende punten voor elk vak, dan mag je naar een volgend jaar. Zo herinner ik me nog de verontwaardiging van mijn ouders toen de school van mijn kinderen besliste geen rapporten met punten meer te geven, maar met gekleurde bolletjes. Hoe kun je nog weten de hoeveelste van de klas je bent ‘als je niet meer weet hoeveel procent je hebt’?

Alle stakeholders in het onderwijsproces (directies, leerkrachten, leerlingen, ouders, beleidsbepalers, ...) hebben heel wat voorspelbare verwachtingen van wat zich op school zou moeten afspelen. Die mentale modellen zijn absolute uitgangspunten die ons gedrag en de evaluatie/beloning ervan in hoge mate bepalen. Nu we afstevenen naar het jaar 2020 wordt het tijd om een aantal van die verouderde modellen, die we al generaties meeslepen, ter discussie te stellen.

Uitgangspunt 1: leerlingen zijn rationele gebruikers van de leerstof en het instructieproces

Als vakspecialist zijn we geneigd de leerstof zowel logisch als eenvoudig te vinden. We sturen de leerlingen naar ons eigen ‘kennisniveau’. We gaan ervan uit dat het lesmateriaal interessant en belangrijk is. Trouwens, we gebruiken het didactische format dat aangepast is aan onze eigen leerstijl (zie hierover het hoofdstuk over de cognitieve stijlen). We passen een methodiek toe die afgestemd is op het inzichtelijke niveau van de gemiddelde leerling.

Zo bekeken is het meteen duidelijk dat we heel wat leerlingen onrecht aandoen. Wat moeten we bijvoorbeeld met scholieren die helemaal geen belangstelling hebben voor de leerstof? En wat te doen met wie totaal geen feeling heeft voor het vak, maar toch een aantal basisvaardigheden wil verwerven? Wat met een leerling die een totaal andere leerstijl heeft? Door al die aspecten gaat een zogenaamd logische aanpak van de leerkracht totaal de mist in.

Al eerder is gesuggereerd dat er veel bronnen zijn waar leerlingen iets van kunnen opsteken. Niet alleen tussen twee schoolbellen in wordt er geleerd. Kennis en gebruik van deze bronnen en momenten – dus ook buiten de schooltijd – zorgen niet alleen voor een stevige band met de ervaringswereld van de kinderen, maar vormen ook een belangrijke hefboom voor de functie van de leerkracht

zelf. Terecht gaat er de laatste jaren steeds meer aandacht naar gedifferentieerd leren. Dat kan zowel in de richting van de zwakkere leerlingen als in de richting van de sterkere.

Uitgangspunt 2: emoties – vooral negatieve – zijn gevaarlijk

Mensen, dus ook leerkrachten, zijn ‘bang’ (een emotie!) voor negatieve gevoelens van anderen, leerlingen, ouders, collega’s, ... Ze neigen ernaar deze emoties te negeren en, als dat niet mogelijk is, autoritair te onderdrukken.

Toch zijn emoties bijzonder interessante signalen. Ze verraden een probleem of een opportuniteit. Negatieve gevoelens hoeven niet per definitie slecht te zijn voor het leerproces. Integendeel, in een aangepaste vorm kunnen ze het leerproces in bijzondere mate bevorderen. Meer nog: inhoudelijke conflicten, weliswaar op een fundament van vertrouwen en openheid, zijn een fantastische bron voor innovatie. Al moeten we er wel voor waarschuwen dat aanhoudende inhoudelijke conflicten na verloop van tijd ook een dreiging vormen voor de vertrouwensrelatie tussen mensen. Een leerkracht die steeds en altijd de confrontatie aangaat, zal niet de klassfeer krijgen die een ideaal leerklimaat toelaat.

Veel leerkrachten vragen de leerlingen hun emoties opzij te zetten ten voordele van de les. Emoties zijn echter niet ad hoc uit te schakelen en kunnen niet willekeurig aan- of uitgezet worden. Uiteraard mag de leerkracht veronderstellen dat hij met evenwichtige individuen werkt en dus niet op elke emotionele bui hoeft in te gaan. Wel moet de leerkracht emoties een plaats gunnen. Het is de kunst een onderscheid te maken tussen momenten waarop de leerling of de klas wordt gevraagd leergericht te handelen en momenten waarop de leerling of de klas de tijd wordt gegund om emoties te verwerken. Trouwens, geen twee leerlingen zijn gelijk, zoals ook geen twee klassen gelijk zijn. Emoties laten ventileren aan het begin van een les, bijvoorbeeld omdat er een incident was in de vorige les, zal de werkhouding bevorderen. Wie dat niet doet, krijgt de klas niet mee. Maar meer daarover in het voorlaatste hoofdstuk van dit boek.

Uitgangspunt 3: faalangst is eigen aan leerlingen

Net zoals er negatieve en positieve stress bestaat, is ook negatieve en positieve faalangst denkbaar. Faalangst is trouwens een vorm van stress. We hebben een zekere mate van stress nodig om te kunnen presteren, maar te hoge stress tast de kwaliteit van de prestatie aan. Faalangst kan zulke afmetingen aannemen dat het alles gaat overheersen. Het slurpt alle energie op met als gevolg slechte – of zelfs geen – resultaten. Daar staat tegenover dat positieve faalangst de

aanleiding kan zijn tot betere prestaties. Als ik absoluut niet wil mislukken, zal ik me meer inspannen.

Bij negatieve faalangst koppelt de leerling mislukken aan zijn hele persoonlijkheid en niet aan de kans om iets bij te leren. Hij associeert een fout maken met verlies aan zelfwaarde: 'Ik kan toch niets.' Vooral als die negatieve beoordeling gegeven wordt door belangrijke referentiefiguren zoals de leerkrachten, ouders of klasgenoten, zal zijn perceptie van zelfwaarde afnemen. Hij is bang de geborgenheid en de persoonlijke relatie met ouders of leerkracht te verliezen – 'dat had ik niet verwacht van jou'. Het idee als 'dommerik' gelabeld te worden, verkrampt hem. Vaak ten onrechte is hij ervan overtuigd dat de kans op mislukken heel groot is.

Onze sterk prestatiegerichte maatschappij werkt negatieve faalangst in de hand.¹⁵ De druk die scholieren ondervinden van ouders, leerkrachten en de maatschappij is zo groot dat de kleinste fout, het geringste falen, dramatische proporties kan aannemen. In zo'n omgeving krijgen kinderen inderdaad vaak last van negatieve faalangst. Helaas schrijven leerkrachten en ouders dat eerder toe aan de individuele leerling dan aan de manier waarop ze met hem in relatie treden.

Fouten zijn interessant. Je kunt er zoveel van leren. Geen enkele topsporter is gekomen waar hij staat, als hij niet bereid was geweest om telkens opnieuw te leren uit zijn falen. Heb trouwens ook veel aandacht voor de geleverde inspanningen achter het behaalde resultaat. Zolang we fouten blijven negeren of er alleen vreselijk kwaad om worden, kan er geen sprake zijn van een leerproces. Een leerkracht illustreert dat:

'Elke fout is een leermoment. Grijp je zo'n moment aan, dan verkrijg je verhoogd inzicht en voorkom je frustratie. En dat is toch onze taak, dacht ik.' (JL)

De vraag kan gesteld worden of leerkrachten zelf geen last van faalangst hebben. De grote druk op hen om 'perfect' te functioneren (pedagogisch – didactisch – administratief – collegiaal – werk-/privébalans) in een overgereguleerde omgeving, maakt het niet altijd eenvoudig. Gelukkig hebben ze een team om op terug te vallen.

Uitgangspunt 4: leerlingen hebben het op jou gemunt

Mensen hebben een positief beeld van wat ze doen en de manier waarop ze iets doen. Dat geldt ook voor leerlingen. Uiteraard valt hun gedrag in onze ogen niet